

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Бучин Микола Антонович

Суть та особливості рашизму як політичної ідеології

УДК 321.64

DOI [https://doi.org/10.24195/2414-](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-5.18)

9616.2025-5.18

Стаття поширюється на умовах ліцензії

CC BY 4.0

Бучин Микола Антонович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9087-5123

У статті досліджено актуальну проблематику – особливості рашизму як політичної ідеології, яка притаманна для сучасної Російської Федерації. Акцентовано увагу на тому, що сучасний російський політичний режим та політична ідеологія, яка лежить в його основі, мають свою яскраво виражену специфіку, яка зумовлює потребу у концептуалізації окремого виду політичної ідеології – ідеології рашизму. Показано, що незважаючи на наявність різних підходів до розуміння ідеології рашизму, для неї притаманна низка характерних ознак. Йдеться про такі основні ідеї, які лежать в основі рашизму, як експансіонізм, псевдоісторизм, шовінізм, возвеличення російського народу, антидемократизм, месіанство та ін. Наголошено на тому, що в основі ідеології рашизму лежить ідея «русского міра», яка наголошує на антагонізмі Заходу та Росії; обґрунтовує необхідність примусового об'єднання під владою Москви всіх слов'янських народів; акцентує увагу на минулій величч Росії; пропагує ненависть до розвинутих та висококультурних цивілізацій тощо. Доведено, що політична ідеологія рашизму має також релігійний та культурний виміри. У першому випадку йдеться про те, що в рамках ідеології рашизму Російська православна церква та релігія розглядаються як інструмент для поширення ідей «русского міра» та сприяння російській експансійній зовнішній політиці. У другому випадку йдеться про те, що ідеї рашизму популяризуються через культуру (літературу, кінематограф, систему освіти та виховання тощо), нав'язуючи росіянам певні гасла, які потім використовуються у політичній практиці для обґрунтування експансіонізму та антидемократизму.

Ключові слова: рашизм, політична ідеологія, політичний режим, «русский мір», політичні цінності, експансіонізм, релігія, культура, Російська Федерація.

Вступ. Агресія Російської Федерації проти України у 2014 р. продемонструвала недемократичний характер сучасної російської політичної системи. А повномасштабне вторгнення російської армії на територію України у 2022 р. лише підтвердило той факт, що на території сучасної Росії функціонує недемократична влада, принципи діяльності якої різко десонують з сучасними процесами демократизації світу. Більше того, масштаб агресії та рівень жорстокості російської армії дають підстави стверджувати, що в сучасній Росії сформований та функціонує особливий ультранедемократичний режим, який має свою радикальну специфіку та потребує концептуального осмислення. Це спонукало вітчизняних та зарубіжних дослідників ввести в політологічний науковий обіг новий термін «рашизм» для позначення сучасного російського політичного режиму та політичної ідеології, яка лежить в його основі.

Враховуючи той факт, що російська гібридна агресія проти України та демократичного Заходу передбачає значний акцент на поширенні та нав'язуванні російських ідеологічних догм, вбачається актуальним питання вивчення ціннісних засад рашизму як політичної ідеології. Це дасть змогу краще зрозуміти, чого реально прагне російська влада, проводячи агресивну зовнішню політику. А також, ввівши ідеологію рашизму в науковий обіг, привернути увагу міжнародної спільноти

до російської агресії та мобілізувати міжнародних партнерів України на консолідовану протидію агресору.

Незважаючи на той факт, що проблема рашизму є новою, вона вже встигла стати об'єктом вивчення низки вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів та аналітиків. Зокрема, серед українських дослідників рашизму варто виокремити О. Беккера, Б. Дем'яненка, В. Дем'яненко, І. Крупеню, С. Морфінова, А. Попова, Р. Стеблівського, М. Требіна та ін.

Незважаючи на значну увагу науковців до проблематики рашизму як політичної ідеології та політичної практики, у сучасній політичній науці поки що не лише відсутнє уніфіковане розуміння рашизму, але й висловлюються сумніви щодо доцільності використання цього терміну для позначення російської ідеології та політичного режиму. Відтак проблема рашизму як політичної ідеології, яка характерна для сучасної Російської Федерації, потребує більш ґрунтового політологічного аналізу.

Мета та завдання. Мета публікації – проаналізувати суть та особливості рашизму як політичної ідеології. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: розкрити суть поняття «рашизм»; дослідити особливості рашизму як політичної ідеології сучасної Російської Федерації; проаналізувати основні політичні цінності, які лежать в основі ідеології рашизму.

Методи дослідження. У статті ми використали загальнонаукові та логічні методи дослідження. Серед загальнонаукових методів нами були використані такі: системний, завдяки якому ми розглядали ідеологію рашизму як систему взаємопов'язаних політичних цінностей та ідей; структурно-функціональний, що дав змогу проаналізувати внутрішню структуру ідеології рашизму та функції її окремих складових; порівняльний, який дав змогу проаналізувати подібності та відмінності рашизму щодо інших політичних ідеологій; історичний, який дав змогу дослідити історичні особливості виникнення та розвитку ідеології рашизму. Також нами активно використовувались такі логічні методи, як аналіз і синтез, індукція та дедукція. Вибір вказаних вище методів дав можливість охарактеризувати об'єкт та предмет дослідження і досягнути сформульованої мети та завдань.

Результати. Рашизм можна трактувати і як тип політичного режиму, який сформувався у Російській Федерації у XXI столітті, і як тип політичної ідеології. В останньому випадку варто розглянути основні ідеї та цінності, які лежать в основі рашизму. Однак перед цим хочемо зазначити, що різні дослідники для позначення сучасного російського політичного режиму та політичної ідеології, яка лежить в його основі, вживають не лише термін «рашизм», але й низку інших термінів («путінізм», «російський радикальний націоналізм», «фашизм» тощо). Оскільки питання вибору терміну для позначення сучасного російського політичного режиму та політичної ідеології, яка лежить в його основі, не є предметом нашого дослідження, спробуємо проаналізувати сучасну російську політичну ідеологію незалежно від того, який терміном її позначатимуть дослідники.

На думку українських науковців Б. Дем'яненка та В. Дем'яненка, в основі путінізму (дослідники вживають слово «путінізм», а не рашизм, для характеристики політичного режиму та політичної ідеології Росії) як політичної ідеології лежить ідея «руського міра». Її елементами є твердження про необхідність об'єднання Росією всіх руських земель під своєю владою; піднесення російського православ'я; міфи про антагоністичну боротьбу Росії та Заходу; союз держави і церкви, яка є інструментом поширення вигідної владі релігійної пропаганди та ін. [2, с. 250–251].

Про ключове місце ідеї «руського міра» в ідеології рашизму наголошує і вітчизняний аналітик О. Беккер. Він наголошує на трьох основних складових «руського міра»:

1. Акцент на минулому. Це виражається у прагненні відновити велич СРСР, зібрати всі землі, якими володіла Московія до 1917 р., відродити Російську імперію тощо. Відтак експерт робить логічний висновок, що сьогодні Україна воює не лише за своє право бути вільною і суверенною

державою. Українці сьогодні воюють з примарою минулого.

2. Ненависть до вищої культури та цивілізації. Сучасна Росія, на думку О. Беккера, перебрала традицію Московії щодо ненависті до високорозвинених країн та прагнення їх знищити. Відтак одним із наріжних каменів ідеології рашизму, на думку аналітика, є консервування власної культурної відсталості та прагнення зруйнувати розвинені цивілізації інших держав.

3. Тваринність. На думку О. Беккера, «руській мір» перетворив росіян на тварин, які вбивають тому, що їм наказали. На відміну від людей, які можуть розрізняти добро і зло (і, відтак, ставити під сумнів відверто злочинні накази), тварини сліпо виконують те, що їм сказали зробити [1].

На думку вітчизняного дослідника О. Костенка, під рашизмом слід розуміти ідеологію, яка заснована на ілюзіях та допускає використання будь-якого свавілля задля реалізації російських інтересів, які хибно трактуються. На його думку, рашизм має певні прояви як у зовнішній (порушення міжнародного права та нав'язування своєї версії історії), так і у внутрішній (порушення прав людини, тиск на опозицію та поширення дезінформації) політиці [3].

Українська дослідниця І. Крупеня зазначає, що російська влада в рамках ідеології рашизму використовує низку тез (гасел), спрямованих на виправдання акту агресії проти України. Серед згаданих тез (гасел) варто виокремити такі основні:

- «Росія ніколи ні на кого не нападала»;
- «Проти Росії ведуть війну»;
- «Вина у розпаді СРСР лежить на Україні»;
- «Незалежність України – загроза для Росії»;
- «Росія без України не зможе претендувати на статус великої держави»;
- «Українці – жертви державного перевороту 2014 р. і злочинного режиму»;
- «України як держави не існує»;
- «Україна та Росія один народ»;
- «Захід планував напад на Росію»;
- «У російсько-українській війні винне НАТО»;
- «Росіяни – особливий народ, незрозумілий для іноземців»;
- «Росіяни більш духовна нація, ніж весь світ» та ін. [4, с. 137–138].

На думку українського науковця М. Требіна, ідеологія рашизму містить низку ідей (політичних цінностей):

- антилібералізм;
- експансіонізм;
- реваншизм;
- некрофілія;
- геноцид;
- тероризм;
- етатизм;
- ксенофобія;
- євразійство;

- вождизм;
- богообраність росіян;
- мобілізаційність для боротьби з ворогом;
- примат сили над правом [8, с. 148-151].

У свою чергу, вітчизняний аналітик А. Попов виділяє такі основні цінності ідеології рашизму:

- експансіонізм;
- комплекс неповноцінності;
- жорсткість та жорстокість;
- культ особистості;
- шовінізм;
- ксенофобія;
- нетерпимість до інакомислення;
- месіанство;
- колишня велич [6].

При цьому, на думку А. Попова, домінуючою рисою сучасного рашизму є експансіонізм. Відтак всі інші перелічені вище політичні цінності використовуються лише як ширма для експансіонізму та «збирання» всіх руських земель. Ще однією важливою рисою рашизму як політичної ідеології, на думку аналітика, є історично сформований комплекс неповноцінності, який всі володарі Кремля прагнуть компенсувати величиною. Це спонукає російських лідерів прагнути до домінування та жорсткого поводження з іншими народами [6].

На думку вітчизняного аналітика Р. Стеблівського, до основних ознак рашизму як політичної ідеології варто віднести такі:

- культ В. Путіна як месії-рятівника «руського міра»;
- віра у особливу цивілізаційну місію Росії;
- перманентне звернення до «золотого минулого»;
- домінування «бажань» над раціональністю;
- переслідування опозиції [7].

Фахівці наголошують, що ідеологія рашизму формувалася історично під впливом низки російських публіцистів та інтелектуалів. Йдеться насамперед про російського ультраконсервативного мислителя О. Дугіна. Його ідеї про антагоністичну боротьбу між «атлантистами» (Захід) та «євразійцями» (куди належить і Росія), а також про небезпеку з боку України як суверенної держави для імперської політики Росії лягли в основу сучасної ідеології рашизму. До ідеологів рашизму, на думку дослідників, також слід віднести російського літературного критика С. Переслєгіна, який стверджував, що Україна не є суверенною державою, а українська мова – це штучний конструкт [5].

Інші ж фахівці вважають, що прямого зв'язку між поглядами низки російським мислителів та ідеологією рашизму немає. На підтвердження своєї думки вони наводять аргумент про те, що В. Путін – продукт радянської системи та радянської ідеології, для яких антагонізм Сходу і Заходу та імперськість були звичною нормою. Як і контроль над Україною, який завжди розглядався як

ключ до російських геополітичних амбіцій. Відтак, стверджують фахівці, О. Дугін для російського диктатора не був потрібен, бо він як колишній кагебіст ненавидів українців навіть сильніше від російського філософа [5].

Дослідники відзначають, що ідеологія рашизму має також і релігійно-культурний вимір. У першому випадку, зазначають фахівці, варто розуміти, що ідея «руського міра» – це фактично офіційна доктрина Російської православної церкви. У другому випадку мова йде про те, що рашизм є певною формою російського постмодернізму, який протистоїть західному постмодернізму. Останній пропагує, на думку росіян, фемінізм, активний захист прав різноманітних меншин (особливо – сексуальних), тому демонструє деградацію сучасної культури і сучасного світу. І саме Росія, стверджують російські ідеологи, протистоїть (культурно та політично) цій аморальній західній цивілізації [5].

Експерти підкреслюють, що одним із головних культурних джерел рашизму став російський кінематограф, зокрема, фільми «Брат» та «Брат-2». У цих фільмах пропагується низка ідей, які згодом втілювалися у агресивну зовнішню політику Російської Федерації. Йдеться, зокрема, про такі ідеї чи гасла: «правда в силі», «росіяни своїх не кидають», «українці та американці – вороги» тощо. Відтак, цими ідеями виправдовували і російське вторгнення на територію України: визнання ДНР та ЛНР – тим, що росіяни своїх не кидають; агресію Росії проти України – тим, що українці є ворогами; впевненість у перемозі над Україною – тим, що за Росією правда, сила, а відтак і перемога [5].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що в Російській Федерації на сучасному етапі сформувався особливий радикальний політичний режим, який базується на відповідній політичній ідеології. Відтак найбільш доречним для позначення цієї російської політичної теорії та практики вбачається термін «рашизм». В основі ідеології рашизму лежить ідея «руського міра». Крім того, для ідеології рашизму притаманні такі цінності, як експансіонізм, месіанство, власне возвеличення, шовінізм, псевдоісторизм, жорстокість та ін. Також рашизм як ідеологія має релігійний та культурний виміри. Наявні в ідеології рашизму ідеї та політичні цінності сучасна російська влада прагне активно застосовувати на практиці. Відтак перспективними напрямками для подальших наукових досліджень може стати вивчення рашизму як політичного режиму сучасної Російської Федерації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беккер О. Рашизм як прояв тваринності проти людства і людяності. *АрміяInform*. 9 березня 2022 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/09/rashyzm-yak-proyav-tvarynnosti-proti-lyudstva-i-lyudyannosti/>

2. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки*. 2018. Вип. 2 (94). С. 241–257.

3. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики закликає журналістів та медіаорганізації до повноцінного і частого вживання слова «рашизм» та похідних від нього. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. 12 травня 2022 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/222804.html>

4. Крупеня І. Ідеологія рашизму як політичний феномен режиму Путіна. *Політологічний вісник*. 2023. Вип. 90. С. 132–144.

5. Морфінов С. «Рашизм»: історія «російського фашизму» від теорій Дугіна до ідеології «Брата-2». *BBC News Україна*. 1 жовтня 2022 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>

6. Попов А. Що таке рашизм і звідки він походить. *УНІАН*. 14 березня 2023 р. URL: <https://www.unian.ua/world/shcho-take-rashizm-i-zvidki-vin-pohodit-12178647.html>

7. Стеблівський Р. «Рашизм»: сучасний російський фашизм? *Школа політичної аналітики НаУКМА*. 4 серпня 2022 р. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/analitics/rashizm-suchasnyy-rosiysky-fashizm/>

8. Требін М. Звичайний рашизм: загальна характеристика. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2022. № 4 (55). С. 143–157.

REFERENCES:

1. Bekker O. Rashizm yak proiav tvarynnosti proty liudstva i liudianosti. [Rashism as a manifestation of animality against humanity and humanity]. *ArmiiaInform*. 9 bereznia 2022 r. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/09/rashizm-yak-proyav-tvarynnosti-proty-liudstva-i-lyudyannosti/>

2. Demianenko B., Demianenko V. «Putinizm» yak riznovyd avtorytarnoho politychnoho rezhymu. [“Putinism” as a type of authoritarian political regime]. *Naukovi zapysky*. 2018. Vyp. 2 (94). S. 241–257.

3. Komitet z pytan humanitarnoi ta informatsiinoi polityky zaklykaie zhurnalistiv ta mediaorhanizatsii do povnotsinnoho i chastoho vzhyvannia slova «rashyizm» ta pokhidnykh vid noho. [The Committee on Humanitarian and Information Policy calls on journalists and media organizations to fully and frequently use the word “rashism” and its derivatives]. *Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 12 travnia 2022 r. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/222804.html>

4. Krupenia I. Ideolohiia rashyzmu yak politychnyi fenomen rezhymu Putina. [The ideology of rashism as a political phenomenon of the Putin regime]. *Politolohichnyi visnyk*. 2023. Vyp. 90. S. 132–144.

5. Morfinov S. «Rashyizm»: istoriia «rosiiskoho fashyzmu» vid teorii Duhina do ideolohii «Brata-2». [“Rashism”: the history of “Russian fascism” from Dugin's theories to the ideology of “Brother-2”]. *BBC News Ukraina*. 1 zhovtnia 2022 r. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>

6. Popov A. Shcho take rashyizm i zvidky vin pokhodyt. [What is rashism and where does it come from]. *UNIAN*. 14 bereznia 2023 r. URL: <https://www.unian.ua/world/shcho-take-rashizm-i-zvidki-vin-pohodit-12178647.html>

7. Steblivskiy R. «Rashyizm»: suchasnyi rosiysky fashyizm? [«Rashism»: modern Russian fascism?]. *Shkola politychnoi analityky NaUKMA*. 4 serpnia 2022 r. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/analitics/rashyizm-suchasnyy-rosiysky-fashyizm/>

8. Trebin M. Zvychainyi rashyizm: zahalna kharakterystyka. [Ordinary rashism: general characteristics]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu im. Yaroslava Mudroho*. 2022. № 4 (55). S. 143–157.

The essence and features of rashism as a political ideology

Buchyn Mykola Antonovych

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9087-5123

The article explores the current issues – the features of rashism as a political ideology, which is inherent in the modern Russian Federation. Attention is focused on the fact that the modern Russian political regime and the political ideology that underlies it have their own clearly expressed specificity, which determines the need to conceptualize a separate type of political ideology – the ideology of rashism. It is shown that despite the presence of different approaches to understanding the ideology of rashism, it is characterized by a number of specific features. These are such basic ideas that underlie rashism as expansionism, pseudo-historicism, chauvinism, glorification of the Russian people, anti-democracy, messianism, etc. It is emphasized that the ideology of rashism is based on the idea of the “Russian world”, which emphasizes the antagonism of the West and Russia; justifies the need for the forced unification of all Slavic peoples under the rule of Moscow; emphasizes the past greatness of Russia; promotes hatred of developed and highly cultured civilizations, etc. It is proven that the political ideology of rashism also has a religious and cultural dimension. In the first case, it is said that within the framework of the ideology of rashism, the Russian Orthodox Church and religion are considered as a tool for spreading the ideas of the “Russian world” and promoting Russia's expansionist foreign policy. In the second case, it is said that the ideas of rashism are popularized through culture (literature, cinema, the education and upbringing system, etc.), imposing certain slogans on Russians, which are then used in political practice to justify expansionism and anti-democracy.

Key words: Keywords: rashism, political ideology, political regime, «Russian world», political values, expansionism, religion, culture, Russian Federation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.11.2025
Дата публікації: 15.12.2025